

مثنوی نامه

۳

مصطفی دلشاد تهرانی

انتشارات دریا

تهران، میرداماد، میدان مادر، خیابان شاه نظری،
خیابان سپاهان، شماره ۲۶ - تلفن: ۲۲۹۱۱۳۲۳

مثنوی نامه

۳

مؤلف: مصطفی دلشاد تهرانی

حروفچین: محمد ملک زاده • طراح جلد: الهه باقری

چاپ: صحیفی: سنا • نوبت چاپ: چاپ اول، تابستان ۱۳۹۶

مارگاز: ۵۰ نسخه • قیمت: ۹۰۰۰ تومان

شابک: ۱-۷۱-۳، ۷۱-۴-۸-۵ / (جلد ۳) (vol.3) ISBN: 978-964-7313-71-1

سرشناسه	: دلشاد تهرانی، مصطفی
عنوان قراردادی	: مثنوی، برگزیده، شرح
عنوان و نام پدیدآور	: مثنوی نامه ۳ / مصطفی دلشاد تهرانی
مشخصات نشر	: تهران: انتشارات دریا، ۱۳۹۶
مشخصات ظاهری	: ۹۸ ص.
فروست	: مثنوی نامه: ۳.
شابک	: 978-964-7313-71-1
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص ۹۳.
یادداشت	: نمایه.
موضوع	: مولوی، جلال الدین محمد بن محمد، ۶۰۴-۶۷۲ ق. مثنوی، برگزیده، نقد و شرح
موضوع	: Molavi, Jalaloddin Mohammad ibn
موضوع	: Mohammad, 1207 - 1273 - - Criticism and interpretation. Selections
موضوع	: شعر فارسی - - قرن ۷ ق. - - تاریخ و نقد
موضوع	: Persian poetry - - 13th century - - History and criticism
شناسه افزوده	: مولوی، جلال الدین محمد بن محمد، ۶۰۴-۶۷۲ ق. مثنوی، برگزیده، شرح
رده بندی کنگره	: PIR ۵۳۰۱ / ۵۸ م ۱۸ ۱۳۹۶
رده بندی دیویی	: ۸۱۳ / ۳۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۸۵۶۶۷۵

فهرست مطالب

۷	دیباچه
۹	مولوی و مثنوی معنوی
۱۵	مثنوی نامه
۱۹	مثنی نامه
۱۹	رج نهادن به پیش خردمند
۲۱	امام علم (ع) راز ار حقایق عالم و باب علم نبوی
۲۴	امام علی (ع) میزان ایران ها
۲۷	امام علی (ع) نمونه اعمال، اخلاق و مروت و رحمت
۳۳	امام علی (ع) نمود اعمال عقلانیت و بصیرت
۳۵	امساک حقیقی، زمینه ساز دریافت های معنوی
۳۶	بهره مند کردن معدنه جان
۳۸	پیامبر اکرم، دریای رحمت و شفقت
۴۰	تبدیل کردن خوراک ها، شرط گام نهادن به عالم بالا
۴۳	توبه نصوص
۴۴	حرمت شکنان و حرمت بانان و آثار عملشان
۵۸	حقیقت توبه
۶۱	روزه داری، بهره مندی از رزق معنوی
۶۳	روزه داری عارفانه، دریچه دریافت خوراک های معنوی و جانانه
۶۵	عدم امساک حقیقی، مایه خزان حقیقت آدمی

۶۷	عدم سلطه شیطان بر انسان
۷۰	گرفتاری در مادیات و نفسانیات، مانع بزرگ دریافت معنویات
۷۲	لازمه راهبری خلق، اتصاف به رحمانیت حق
۷۵	لزوم مرگ در نظام عالم
۸۰	معنای إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ

نمایه ۸۳

منابع و مأخذ ۹۳

مولوی و مثنوی معنوی

مثنوی معنوی به زبان شاهکاری یگانه در عرصه ادبیات است که دربرگیرنده والاترین معارف الهی، لطایف عرفانی و آموزه‌های تربیتی و اخلاقی است.

آفریننده این کتاب جلال‌الدین محمد بلخی مشهور به مولانا و مولوی است که به سبب آن که بیش‌تر عمر خود را در آسیای صغیر و روم شرقی به زیور برد و مفتی آن جا بود به رومی و ملامی روم آوازه یافته است.

ملامی روم به سال ۶۰۴ هجری در بلخ، از شهرهای مهم خراسان بزرگ، دیده به جهان گشود. پدرش مولانا محمد ابن حسین معروف به بهاء‌الدین ولد و سلطان العلماء از عارفان برجسته و بزرگان صوفیه بود؛ و جلال‌الدین محمد نخستین آموزه‌ها را از جاری وجود پدر دریافت.

سرزمین خوارزم، موطن بهاء‌الدین ولد ظرفیت تحمل

او را نداشت و متکلمان آن خطّه از جمله فخرالدین رازی او را در تنگنا قرار دادند و با نفوذی که در سلطان محمد خوارزمشاه داشتند زندگی را بروی چنان سخت کردند که او را به هجرت کشانیدند. جلال‌الدین محمد خردسال بود که همراه پدر از وطن کوچید و از آن فضای تنگ رهید. آنان راهی بغداد شدند و پس از اقامتی چند در آن جا به حج رفتند و پس از آن به منطقه ارزنجان^۱ کوچ نمودند و مدّتی در آن شهر^۲، از شهرهای آن منطقه رحل اقامت افکندند. در این هنگام علاءالدین کیقباد، از سلاطین سلجوقی روم، بهاءالدین ولد را به قونیه دعوت کرد و وی نیز دعوت او را پذیرفت و در قونیه ماندگار گشت و تا پایان عمر، به سال ۶۲۸ هجری در آن جا به وعظ و ارشاد و ترویج معارف الهی و آموزه‌های عرفانی پرداخت.

پس از مرگ بهاء‌الدین ولد، بهاءالدین و شاگردان او گرد جلال‌الدین محمد را که در آن زمان بیست و چهار ساله بود گرفتند و از او خواستند تا مسند پدر را زند و گیم نگذارد.

۱. ارزنجان منطقه‌ای است در ارمنستان ترکیه در کنار رود ترسور. فاصله ۶۸۸ کیلومتری شرق آنکارا. ر.ک: معجم البلدان، ج ۱، ص ۱۸۰، فرهنگ فارسی، ج ۵، ص ۱۲۰.

۲. آق شهر (شهر سفید).

۳. وی یازدهمین سلطان از سلجوقیان روم است که بین سال‌های ۶۱۶ تا ۶۳۳ هجری بر بخشی از آسیای صغیر حکومت کرد. ر.ک: الکامل فی التاریخ، ج ۱۲، ص ۳۵۴؛ تاریخ سلاجقه، ص ۳۳.

و راه وی را ادامه دهد.

مدّتی بر این منوال گذشت تا این که سید برهان الدین محقق ترمذی از شاگردان بهاء الدین ولد از خوارزم راهی قونیه شد تا به دیدار استاد و مرشد خویش، بهاء الدین ولد رسد، ولی زمانی بدانجا رسید که سالی از مرگ او گذشته بود. پس همه همت خود را در آموزش و پرورش بنالال ابن محمد به کسار گرفت و او را بیش از پیش با آموزه های عارفان و سیر و سلوک صوفیان آشنا و پخته نمود. سه سال بدین ترتیب گذشت و محقق ترمذی درگذشت. در این زمان، حلال الدین محمد، ملای روم و در علوم و دانش های زمان خود سرآمد بود و در عرفان و سیر و سلوک کم مانند می نمود. آن چه او را از این مرحله به وادی ای ناشناخته، و شیدایی و نسوئی از عمق جان برخاسته، و جلوه گری های بی مانند عارفان و عاشقانه در زیباترین قالب های شاعرانه کشانید، دیدار او به سال ۶۴۲ هجری با عارفی گمنام و سالکی تمام، به نام شمس تبریزی بود، چنان که ملای روم خود بدین تحوّل روحی اشاره نموده و از جمله سروده است:

زاهد کشوری بدم، واعظ منبری بدم

کرد قضا دل مرا عاشق کف زنان تو^۱

۱. کلیات دیوان شمس تبریزی، غزلیات، قسمت دوم، ص ۳۲۷.

ملای روم در مجالست و مؤانست با شمس تبریزی دچار تحوّل شگفت گشت. البتّه این مجالست و مؤانست چندان طول نکشید و تنگ نظری ها و حسادت ورزی ها منجر به کوچیدن شمس شد.

ملای روم در اندوهی جانکاه فرورفت و بی قرار گشت تا این که صلاح الدین زرکوب که از معنویتی والا بهره مند بود، زندگی او راه یافت و قدری جای خالی شمس را پر کرد.

ده سال از زندگی ملای روم در مجالست و مؤانست با صلاح الدین زرکوب می گذشت تا این که او نیز درگذشت. پس از این بود که یکی از شاگردان والامقام ملای روم به نام حُسام الدین چَلپی به واسطه است سرودن مثنوی را کرد و چندان بر آن اصرار ورزید که ملای روم پذیرا شد و به احتمال زیاد، به سال ۶۵۸ هجری سرودن مثنوی را آغاز کرد. پس از سرودن دفتر اوّل، با مرگِ همسر حُسام الدین چَلپی به سال ۶۶۰، وقفه ای دو ساله در آن ایجاد شد و به سال ۶۶۲ مجدّد آغاز گردید و تا سال ۶۷۲ و پیوستن مولانا به ملکوت اعلا ادامه یافت؛ و اثری بی مانند طی چهارده سال در شش دفتر با ۲۵۶۷۲ بیت آفریده گشت.^۱

۱. ر.ک: سَرَنی، ج ۱، ص ۱۷-۳۲؛ شرح جامع مثنوی معنوی، ج ۱، ص ۱۷-۳۲.

این مجموعه بی مانند، اثری آموزشی، تربیتی، اخلاقی و عرفانی است. مرحوم استاد عبدالحسین زرین کوب درباره کاری که ملای روم در مثنوی معنوی کرده است می نویسد:

شش دفتر مثنوی او درحقیقت عبارت است از بیان حقایق تصوف و شرح رموز آیات قرآنی و اخبار نبوی. نه ترک شریعت و تسلیم به طامات صوابیه را توصیه می کند و نه گرایش به فقر و عزلت و رهبانیت را تبلیغ می نماید. مرد کامل را کسی می داند که جامع صورت و معنا باشد، بلکه و مجرد زن و فرزند را نیز حجاب راه نمی شناسد؛ و در است مثل یک متکلم، اما به کمک قیاسات تمثالی و شبهات شاعرانه، در تأیید و اثبات عقاید و مبانی قرآن و اهل شریعت اهتمام می ورزد، و قضایایی مانند حقیقت توحید، واقعیت روح، کیفیت حشر، سر و حدود جبر و اختیار را موافق اهل شریعت تبیین می کند. با این همه لب و مغز شریعت را عبارت از عشق می داند، و محبت را، که سبب تزکیه و تربیت دل است، مؤثرترین عامل در تهذیب نفس می داند، و مهم ترین وسیله برای نیل به

معراج روح، که وصول بدان غایت سیر اهل طریقت و مؤدّی به کشف و اخذ حقیقت است، می شمارد. در باب اخلاق و تربیت نیز نکته سنجی های بدیع دارد. اخلاق نیز در تعلیم مولوی وسیله ای است برای تهذیب صوفیانه، و وی شریعت و اخلاق و طریقت را برای نیل به حقیقت که غایت مطلوب واصل و مبدأ وجود است به منزله وسیله می شمارد.^۱

روش مثنوی روم در کتاب مثنوی معنوی مانند روش دیگر مؤلفان و سرایندگان در آثارشان نیست. آنان به طور معمول مطالب خود را تبویب می کنند و بیل بخش ها و فصل ها تنظیم می نمایند و کل به جزء می کنند و در هر قسمت موضوعی معین را مطرح می نمایند، در حالی که ملای روم در مثنوی در ابتدای بحث به موضوع می پردازد و با پیشرفت تدریجی در آن، به موضوعات دیگر منتقل می شود که گاهی رابطه میان آن ها و موضوع اصلی کاملاً مستقیم و روشن است و گاهی غیرمستقیم و باطنی و ظریف، و البته در مواردی فاصله میان موضوع اصلی و مباحث بعدی چندان زیاد است که ارتباط معمولی میان آنان قطع می شود ولی با دقت و تأمل این ارتباط برقرار

می‌گردد. مآلای روم با هنرمندی و ظرافتی بی‌مانند در مثنوی، تمام آنچه را که لایه لایه در ذیل یک موضوع اصلی آورده، به هم مرتبط نموده و پیوند داده است؛ و لازم است در بررسی این کتاب به این نکته توجه شود، وگرنه عالی‌ترین مطالب در گروهی از ابیات برای مطالعه‌کننده ابهام‌آمیز جلوه خواهد کرد.^۱

فهم مطالب مثنوی در بعضی موارد مشکل و محاج شرح شده است، و از این‌رو شروح بسیار به فارسی و عربی و ترکی به نظم و نثر بر تمام یا قسمتی از آن نوشته شده است که بعضی از آن‌ها به جمع تأییل مثنوی است بر مشرب شارحین.^۲

مثنوی‌نامه

مثنوی‌نامه عنوانی است برای مرور در مثنوی و سیر در معارف و آموزه‌های بلند و والای آن به صورت گزینش‌های کوتاه به منظور تبیین یک موضوع خرد و استخراج پیام‌های آن و تا اندازه‌ای معاصر سازی پیام‌ها از این‌رو به هر موضوع خرد، عنوانی داده شده است تا

۱. تفسیر و نقد و تحلیل مثنوی جلال‌الدین محمد بلخی، ص سیزده، چهارده.

۲. ارزش میراث صوفیه، ص ۱۳۶.

نمایانگر موضوع اصلی مطرح شده در ابیات مورد بحث باشد، و توضیحی مختصر بر ابیات آمده است تا بتوان پیام آن را راحت‌تر در سافت کرد. در مواردی که واژه‌ها، غیر مأنوس و دشواریاب به نظر آمده، معنای آن‌ها در پانویست ذکر شده است.

نسخه مورد استفاده از مثنوی معنوی، نسخه شماره ۵۱ کتابخانه موزه مولانا در قونیه است که کهن‌ترین و صحیح‌ترین نسخه مثنوی است.

این نسخه به خط یکی از مریدان سلطان ولد [حلف مولانا جلال‌الدین] به نام محمد بن عبدالله تربیوی^۱ مرابیت و نظارت حسام‌الدین چلبی و غلام‌شیر سلطان ولد، از روی پیش‌نویس‌هایی به خط حسام‌الدین چلبی که در محضر مولانا جلال‌الدین قرائت و تصحیح شده بود، استنساخ شده است.

شماره ابیات مطابق نسخه نیکلسون است که رایج‌ترین نسخه مثنوی معنوی است؛ و در شرح و توضیح و تفسیر ابیات از کتاب‌های زیر بهره گرفته شده است:

۱. شرح جامع مثنوی معنوی، کریم زمانی

۱. مثنوی معنوی، به کوشش توفیق ه. سبحانی، پیشگفتار، ص ۵.

۲. تفسیر و نقد و تحلیل مثنوی جلال الدین محمد بلخی،
محمد تقی جعفری

۳. نشر و شرح مثنوی شریف، عبدالباقی گولپینارلی، ترجمه
و توضیح توفیق ه. سبحانی

۴. شرح مثنوی معنوی مولوی، رینولد الین نیکلسون،
ترجمه و تعلیق حسن لاهوتی.

۵. شرح مثنوی، حاج ملاهادی سبزواری، به کوشش
مصطفی مصطفی

۶. مینار عشق (شرح موضوعی مثنوی معنوی)، کریم
زمانی

۷. سرّی، نفی، و شرح تحلیلی و تطبیقی مثنوی،
عبدالحسین زرّین کوب

۸. شرح مثنوی شریف، بدیع الزمان فروزانفر، سید جعفر
شهیدی

مطالب براساس عنوان‌های داده شده به تمایب الفبایی
تنظیم شده است.

نام کتاب را و امداد سرکار خانم فرحناز امرانی هستم
که ضمن قدردانی، برای ایشان آرزوی سلامت و موفقیت
بیش‌تر دارم.

امید است این آموزه‌ها دریچه‌هایی در فهم بهتر مثنوی
معنوی و بهره‌گیری از آن بگشاید.

والله المستعان و هو خیر الرازقین